



ÉRTELMISÉGI
KARRIERTÖRTÉNETEK,
KAPCSOLATHÁLÓK,
ÍRÓCSOPORTOSULÁSOK

3.

reciti – Partium Kiadó



ÉRTELMISÉGI
KARRIERTÖRTÉNETEK,
KAPCSOLATHÁLÓK,
ÍRÓCSOPORTOSULÁSOK

3.

Szerkesztette
BIRÓ ANNAMÁRIA – BOKA LÁSZLÓ

reciti – Partium Kiadó
Budapest – Nagyvárad, 2018

A könyv megjelenését az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatta.



Minden jog fenntartva.

Könyvünk a Creative Commons

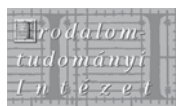
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)

feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.



A kötet a Partiumi Keresztény Egyetem és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet együttműködésében valósult meg.



Korrektúra: Budai-Király Tímea, Gulyás Orsolya

Tördelés, grafika: Vincze Judit

ISBN 978-615-5478-53-6

ISBN 978-606-8156-98-9

© Szerzők és szerkesztők, 2018

© reciti – Partium Kiadó

TARTALOM

| | |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ELŐSZÓ | 7 |
| KÖSZEGHY PÉTER | |
| PAKSI MIHÁLY KAPCSOLATAINAK HÁLÓJA | 13 |
| SZABÓ ANDRÁS | |
| VÁRADI LELKÉSZEK, TANÁROK ÉS DIÁKOK WITTENBERGBEN A 16. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN, A 17. SZÁZAD ELEJÉN | 33 |
| UTASI CSILLA | |
| EGY PRÉDIKÁTORI ÉLETPÁLYA TANULSÁGAI: HELTAI GÁSPÁR | 43 |
| PETRŐCZI ÉVA | |
| ALUMNUSOK ÉS PATRÓNUSOK A 17. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON ÉS ERDÉLYBEN | 55 |
| LACZHÁZI GYULA | |
| HEROIKUS ÉNFORMÁLÁS ÉS ASZKETIKUS ÉLETESZMÉNY APÁCZAI CSERE JÁNOS MŰVEIBEN | 65 |
| VÉRÓK ATTILA | |
| IRODALMI SZÁRNYPRÓBÁLGATÁSOK A BRASSÓI ÉRTELMISÉG KÖRÉBEN A 17–18. SZÁZADBAN | 79 |
| MACZELKA CSABA | |
| NŐI SZEREPLEHETŐSÉGEK ÉS ÉRTELMEZÉSŰK A 17. SZÁZADI ANGOL ÉS MAGYAR IRODALOMBAN | 89 |
| JÁNOS SZABOLCS | |
| HÁLÓZATOK ÉS EGYÉNI KAPCSOLATRENDSZEREK ID. WESSELÉNYI MIKLÓS BÁRÓ SZÍNHÁZI LEVELEZÉSÉBEN | 105 |
| EGYED EMESE | |
| ASSZONYOK HÁLÓJÁBAN. ID. TELEKI ÁDÁM ÍRÓSÁGA | 117 |
| BIRÓ ANNAMÁRIA | |
| AZ ÉRTELMISÉGI SZEREP KRITÉRIUMAI A 18. SZÁZAD VÉGI LAPSZERKESZTÉSI GYAKORLATBAN | 133 |
| DEDE FRANCISKA | |
| A HÉT KERÉKASZTALA | 151 |
| BUDA ATTILA | |
| „A TISZA PARTJÁN ÚJ KALÁSZOK ÉRNEK” (BABITS) – A NYUGAT SZERZŐINEK CSOPORTOS ÖNREPREZENTÁCIÓJA | 185 |

| | |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| SZÉNÁSI ZOLTÁN | |
| A NEMZETI IRODALOM FOGALMÁNAK VÁLTOZATAI BABITS ESSZÉIBEN – 1919-ES PÁLYAFORDULATAINAK TÜKRÉBEN | 203 |
| SZÉCHENYI ÁGNES | |
| „KÖZÉPHELY ÉS ALAPKŐ”. SCHÖPFLIN ALADÁR IRODALMI ÉS EMBERI HÁLÓZATA MENTALITÁSTÖRTÉNETI KERETBEN | 211 |
| RÓZSAFALVI ZSUZSANNA | |
| RÉDEY TIVADAR KAPCSOLATI HÁLÓJA LEVELEZÉSE TÜKRÉBEN..... | 229 |
| BORGOS ANNA | |
| NŐI ÉLETPÁLYÁK A MAGYARORSZÁGI PSZICHOANALÍZIS-TÖRTÉNETBEN | 241 |
| BOKA LÁSZLÓ | |
| EGY ELFELEDETT NYOMDÁSZDINASZTIA, A SONNENFELDÉK..... | 261 |
| MEKIS D. JÁNOS | |
| MÁRAI SÁNDOR ÉS AZ „ESSZÉÍRÓ NEMZEDÉK” | 277 |
| SZILÁGYI ZSÓFIA | |
| ÉRTELMISÉGI PÁLYA-E A TANÁRNŐÉ? | 301 |
| FILEP TAMÁS GUSZTÁV | |
| GÁLI JÓZSEF ÉLETEI, HALÁLAI | 315 |
| STANDEISKY ÉVA | |
| KÖZÉLETISÉG ÉS ALKOTÁS. METSZETEK EGY 20. SZÁZADI ÉLETTÖRTÉNETBŐL | 335 |
| KÁLAI SÁNDOR | |
| AZ <i>ALBATROSZ</i> KRIMISOROZAT MAGYAR SZERZŐINEK ÉLETÚTVIZSGÁLATA | 369 |
| BEDECS LÁSZLÓ | |
| KÁDÁR-KOR, VIDÉK, KIS PANELSZOBA..... | 379 |
| DECZKI SAROLTA | |
| TAR SÁNDOR: ÍRÓ, MELÓS, ÜGYNÖK | 385 |
| DARABOS ENIKŐ | |
| NÁDAS PÉTER, A KARRIER NÉLKÜLI ÍRÓ | 395 |

ASSZONYOK HÁLÓJÁBAN.
ID. TELEKI ÁDÁM ÍRÓSÁGA*

A mai értelemben vett szépirodalom nyilvánosságát tájainkon a 18. században az iskolai ünnepélyek (és az iskolában összeállított antológiák, úgynevezett *parnasz-szusok*), továbbá az életfordulókhoz vagy a nemesi pompának a kiemelt hivatali alkalmakhoz rendelt eseményei jelentették. Laurust is ilyenkor fontak (ha fontak) valamely személy homlokára.

Célom ezennel, hogy bizonyos id. Teleki Ádámmal (1703 aug. 1.–1769. okt. 2.)¹, a széki Teleki család erdélyi ágához tartozó íróemberrel, a „generálissal” kapcsolatba hozható irodalmi szövegek létrejöttében és közlendőjében megvizsgáljam a szerző női környezetének (esetleges) szerepét.

Ehhez első lépésként azt a kérdést kell feltennem, író volt-e.

Id. Teleki Ádám identitása és írószága

Emlékiratában sógora, Székely László id. Teleki Ádámot „tsudálatos természetű” embernek nevezi. Miben állhatott ez a csudálatos természet?

Literátus ember volt, külföldön képzett apja, Teleki Pál könyvtárához, „újság-leveleihez”² volt hozzáférése, és ő maga is – a körülményekhez képest – gyűjtött könyveket. Gondos nevelésben részesült. Gyermekkorát bizonyára befolyásolta, hogy apja a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságküzdelmekben részt vett, és hogy anyja családját is – Vay Ádám révén – Rákóczi-pártiként tartotta számon a közvélemény és bizonyára a császári udvar is.

* A tanulmány az NKFI K 120 197 számú pályázatának támogatásával készült.

1 Btás István, *Gróf Teleki Ádám tábornok családörténeti feljegyzései*, Genealógiai füzetek, 1908, 6–10.

2 Családi levéltárunkban többek között a német nyelvű *Europäische Zeitung* 1722-es, az *Extraordinaire Europäische Zeitung* 1728–1729-es, a latin nyelven megjelent *Ordinaria Relatio Diaria Continuatio* 1736-os évfolyamaiból vannak lappeldányok. Románia Nemzeti Levéltára Kolozsvári Igazgatósága, Kendilónai Teleki fond.

Idősb Teleki Ádám diáriumok sorában rögzítette élete eseményeit, és gyakorta verses formában tett kísérletet emberi kapcsolatai, lelkiállapotai tisztázására. E naplók és versek sajátos rendszert képeznek. Egyik részük szokásos köszöntő: családtagoknak szól névnapra, születésnapra, sőt gyermekeinek – Katának, Ádámnak – házasságkötésük alkalmával is ír terjedelmesebb verset; ezekben gyakran előfordul az intés verbális gesztusa. Anyjától tanulhatta a műfajt és használatát.³ Életrajzi jellegű írásai gyakran tartalmazzák a sors mostohasága emlegetését és a maga mentsége elemét.

Külső akadémiákra unokatestvérével, gróf Teleki Józseffel (1675–1732) együtt indult; Gyulai Ferencet 1728-ban rendelte melléjük a család (azt remélve, az erdélyi adminisztrációban mint helyi politikus is szerepet kap és azt becsülettel viszi majd). Ösztöndíjas tanulmányi évei az 1720-as évek elejére tehetők, hallei diplomájának kelte 1722. Akadémiai tanulmányai közben is eltávozott Halléból (a porosz királyi udvarba – koronázásra); hazatérése előtt pedig két évet töltött a szász választófejedelem drezdai udvarban.⁴

Teleki Pál, a protestáns akadémiák szorgalmas látogatója és az ott tanultak továbbvivője elégedetlen volt Ádám fiának e külhoni stúdiumokon bizonyított szorgalmával.⁵

A széki Teleki család szokásai szerint Teleki Ádám viszonylag korán, hazatérése után kevéssel meg is nősült (1729-ben); Wesselényi Zsuzsánnát vette feleségül.⁶ Rákóczi József diplomáciai manőverei kapcsán rá is gyanú hárult (udvarellenes politikai szervezkedésé), ezzel hozható összefüggésbe hosszúra sikerült bécsi útja és a végül megnyert kihallgatás Mária Terézia császár-királynőnél; továbbá az, hogy az Eszterházy ezred számára saját költségen sereget állított (három századot szerelt fel); maga is tiszti szerepet vállalt a császári seregben, az Eszterházy ezredben, bár a későbbiekben ennek a feladatnak fizikai okokból nem tudott megfelelni.⁷

3 Fiához címzett *Intelmei* ma lappanganak. Biró Vencel még látta: BIRÓ Vencel, *Vay Kata Teleki Pálné mint nevelő*, Erdélyi Múzeum, 1939, 329–342.

4 Id. Teleki Ádám külföldi nevelődéséről lásd RÁCZ Emese, „*Itten kezdetiben láték más világot, az élet rendiben ékes theátrumot.*” *Teleki József és teleki Ádám külföldi tanulmányútja (1722–1725) = Homo viator. Tanulmányok az irodalom-, nyelv- és kultúratudományok köréből*, szerk. MIHÁLY Vilma-Irén, PAP Levente, PIEDNER Judit, TAPODI Zsuzsa, Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy, Erdélyi Múzeum-Egyesület, RHT Kiadó, 2015, 147–162.

5 Az elégedetlenséget kifejező levélrészletet lásd FONT Zsuzsa, *Erdélyiek Halle és a radikális pietizmus vonzásában*, Szeged, 2001, 150.

6 A szokás voltaképpen az útra kelés előtti jegyváltás – erre Teleki Ádám a maga módján kerített sort, lásd lejjebb.

7 A források szerint túlsúlyos volt. Vö. például HERMÁNYI DIENES József, *Nagyenyedi siró Heráklitus és – Hol mosolygó, ’s hol kacagó Demokritus = Hermányi Dienes József szépprózai munkái*, s. a. r. és jegyz. S. SÁRDI Margit, Bp., Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó, 1992, (Régi magyar prózai emlékek, 9), 256.

Erre az időre is datálhatók irodalmi jellegű írásai.

Küldöm verseimet Lonám Völgyeire
Patak le folytában kies helyeire
Rétek és Virágzó szőlők széleire
Házában mulató Ablak melyékre...⁸

A Kolozsvártól mintegy 30 kilométerre levő település, Kendilóna kastélybirtoka a 17. század végén került a Telekiek tulajdonába. Teleki Mihály, majd Teleki Pál kezdte fejleszteni, ennek gyermekeit azonban gyakran Sorostélyon, a család másik birtokán találjuk. Az író gyakori utazgatásai ellenére is ragaszkodott a lónai birtokhoz. Hosszú életű, és e birtok otthonosságának kialakításához érdemben hozzájáruló édesanyja – írásbeli megnyilatkozásai alapján kijelenthetjük – az ő számára a hely lelkét jelenthette.

Teleki Pálné, Vajai Vay Kata (1684–1768?)

Teleki Pál neje, Vajai Vay Kata 18 éves volt Ádám fia születésekor. Erős kapcsolatot fűzte gyermekéhez, mondhatni, fenntartotta magának a jogot fia érzelmei felügyeletére. Férje, Teleki Pál 1733-ban hunyt el Kendilónán. Ettől kezdve Vay Kata még inkább tekinthető a család tengelyének, a gazdálkodás és a családi élet megszervezője.⁹ Ádám fia neki köszönheti külföldi tanulmányidejét, *grand tour*-ját is, több ízben irodalmi formát is ad hálójának; mint a verses önéletrajzában is:

Édes Anyám ellent igyekezetemben
Nem tartott, inkább volt fel-segillésemben,
Drága jó eszközül miként kérésemhez
Elő mentem volna tanuló kedvemhez.¹⁰

Teleki Ádám gazdasága fennmaradását és tűrhető működését is részben Vay Kata segítette elő fia távollétei idején.¹¹ 1702-ben érkezett férjével Erdélybe; felváltva a

8 Kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (a továbbiakban Kolozsvári Egyetemi Könyvtár), Külföldgyűjtemények, Ms 2991/444.

9 Vö. KELEMEN Lajos, *Széki Gróf Teleki Pálné, Vay Kata családi följegyzései*, Genealógiai Füzetek, 1908/6, 170–171.

10 *Széki gróf Teleki Ádám verses önéletrajza*, Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 1563.

11 Csak részben, mert Székely László önéletrajza szerint feleségének, Toroczkai Klárának kellett közbenjárnia a családra nehezedeő és a katonaaállítást mondhatni felelőtlenül vállaló uraság hatalmas adósságai előnyös törlesztése érdekében. Lásd lejjebb.

sárdi, sorostélyi, kendilónai birtokon tartózkodott a családdal, vagy a család valamelyik bizalmas emberével. Ilyen volt Cseh Beniámin is, a kendilónai gazdatiszt. Vay Kata gyakran távol levő fia gyermekeinek nevelését is szemmel tartotta, rokon gyermekek is nevelődtek portáján.¹²

1761-es Katalin-napi versében („*Van tizenkét köve draga Salomonnak...*”)¹³ Teleki Ádám tisztelettel, ragaszkodással, sőt rajongással keres illendő vagy inkább a hűséges gyermeki érzelmeit a legpontosabban megjelenítő – pozitívan értékelített – kifejezéseket; anyja ezek szerint: „élte oszlopa”, „érette esdeklő kincse Tabithája”, „Isten haza híve kedves Sareptája”. A köszöntő érzelmi tetőpontjának tekinthetjük a következő részt:

Fogytig és utolsó tseppjéig véremnek
magamat ajánlom véréig vesémnek
Meg alázva földig sok kegyességének
Hív szolgálja vagyok Anyai kedvének...¹⁴

Ez pedig nem más, mint a szolgál-úr típusú viszony önként vállalt, boldogságként megélt érzelmének bűnvalló imádság-, szerződés-, egyszersmind esküformulává alakuló kijelentése!

1744 augusztusában Teleki Pálné a fiáról terjedő rossz hírekre (adósságai, se-regállítási tervei hírére) reagál Kendilónáról keltezett levelében; utal arra, hogy fia a legmostohább körülmények között is számíthatott rá. „Elhiszem, hogy mint jó fiú meg emlékezel arról, hogy én sokszor majd szerencsétlenségben forgó dolgaidban minemű anyád voltam, hogy vigyáztam a te életedre mással együtt olyan rendben, hogy az én szintén elmúló életem lehessen csendességben.”¹⁵

Kétség nem fér ahhoz, hogy az erélyes családanya a kendilóniai nemesi udvar meghatározó, vissza az érzelmi zsarolástól sem riadó személyisége maradt csaknem elhunytáig. Temetési prédikációt felette a kolozsvári református kollégium filológia professzora, Bodoki József mondott, erős vallásosságra, az asszony (puritánus kálvinista) hitbuzgóságára utalva: „Meg-tíltottad ennek felette igaz Lélek! hogy a Te fényes és nagy Familiádból való származásod, és Uri nagyra terjedett

12 KELEMEN Lajos, *Széki gróf Teleki Pálné, Vay Kata családi főljegyzései 1703–1723*, Genealógiai füzetek 1908/6, 169–171.

13 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 2991/444.1-8.

14 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 2991/444.1-8.

15 Vö. BIRÓ, *i. m.*, 334.

Genealogiád elé ne számláltassék, ímé látom ebben a te böltességedet! látom a te alázatosságodat (...).¹⁶ Prédikált ugyanazon szomorú alkalmon a kendilónai nemesi udvar református lelkésze is, Tordai Sámuel, megemlítve a genealógia felsorolásának az elhunyttól származó tiltását, alkalmat keresve arra mégis, hogy a halott búcsúztatása rendjén a Vay, a Wass és Teleki családhoz részletesen, a Wesselényi, Bánffy, Bethlen, Kemény és utoljára Torotzkai famíliákhoz együttvéve szóljon.¹⁷

Édes anyját hívták gróf Vaji Katának
A'ki szerencsését örvendé fiának
De halála után szerelmes urának
Borúlt özönébe szörnyű Bánatjának.

Ennek a kegyesség már minden munkája
Irva vagyon mennyben sok alamisnája
Haszontalanságra nem nyílik meg szája...¹⁸

A vers az özvegyé válást jelöli meg mint a kegyesség fokának növekedését elindító sorsfordulatot.

1939-es, az *Erdélyi Múzeum* hasábjain közölt tanulmányában Biró Vencel a Teleki-levelezés vonatkozó darabjait és Vay Kata *Intelmeit* egységes nevelői koncepció hipotézisével olvassa össze: magát id. Teleki Ádámot pedig mint Vay Kata nevelésének évtizedekig formálódó tárgyát és (legfontosabb, ha nem is egyetlen) produktumát határozza meg.¹⁹

16 BODOKI József, *Az igazoknak számokra készítettett mennyei jutalmat el-nyert istent-félő nagy uri asszony néhai méltóságos Vaji Kata asszony...*, Kendilónán, 1768. 12. 04.-én = *Halotti tanítások Vajai Vaji Kata asszony Teleki Pál özvegye felett.* (Kolozsvár: Ref. Coll., 1769), Székelyudvarhely, a Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, 7525.

17 TORDAI Sámuel, *Igazságnak útáiban találtatott vénségnek igen szép, ékes koronája. Néhai mélt. Gróf vajai Vaji Kata asszony...* = *Halotti tanítások Vajai Vaji Kata asszony Teleki Pál özvegye felett*, Kolozsvár, Ref. Coll., 1769. Lelőhelye: Székelyudvarhely, a Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, 7525.

18 VERESTÓI György, *Magyar versek, melyeket temetési és lakadalmi különböző alkalmatosságokra irt vólt Verestói György*, Kolozsvár, Ref. Coll., 1772, 64.

19 Vö. BIRÓ, *i. m.*

Wesselényi Zsuzsánna (1712. 06. 04., Szászmedgyes –1739.04.26, Ajnácskő)

Wesselényi Zsuzsánna volt Teleki Ádám első felesége; Wesselényi István és Bánffy Kata leánya tizennégy éves volt, amikor megkérték és elígérték; tizenhat, amikor 1728. 09. 17-én „consummálták” a házasságot Kékesen.²⁰

A költő-generális asszonyai sorában őt tekintette Vay Kata a leginkább alkalmasnak a családba való beilleszkedésre; az esküvő előtt például Bethlen Kata segítségét kérte az alkalomhoz illő textilnemű (ezüsttel áttört fátyolszövet) beszerzéséhez.²¹

Hogy a feleséget a szülők választották-e Teleki Ádámnak, nem tudjuk, de ifjú házas korának kedves emléke magyarországi birtokrészhez kapcsolódik:

Kedves Ajnácskőmet én itt nem felejttem
Holott Syrenemmel²² kedvemre is éltem
Anyám Gratiáját gyakran fel is leltem,
Remenlem, míg élek vissza szerezhetem.²³

1746. augusztus végén, németföldi táborozás idején írja a honvagy versei közt a fenti sorokat, sorra véve, megáldva családtagjait, hűséges embereit, de birtokait is. Ez utóbbiak között van, amit a bécsi temporizálás és a sereg felszerelése elemésztett...²⁴ Alig több mint egy évtized múlva Wesselényi Zsuzsanna Teleki Ádámné elhunytát elemzi prédikációjában Verestói György; eszerint a hadakból érkező férj és élébe az ajnácskői birtokra kiutazó terhes feleség találkozása tragédiába torkollott 1739-ben: a terhessége nyolcadik hónapjában levő asszony elhunyt a magyarországi településen. Emlékére ott két prédikációt mondtak, Kendilónán négyet. Ezek egyikében az áll, hogy a házaspárnak öt gyermeke hunyt el zsenge korban (Kata, Judith, második Kata, Ádám, Pál).²⁵

20 SZENTGYÖRGYI Sámuel, *Utolsó hajlékába való bététele alkalmatossága. Gyászbeszéd Wesselényi Zsuzsánna felett*, 1739, Szent György hava, 28. Quart Széch. 4616, ma: M 170.617.7

21 Az alkalom fényét növelő, különleges és értékes textilnemű kerestetését az örömanya érzelmi azonosulásának nyilvánvaló jeleként értelmezem. Vö. *Árva Bethlen Kata* levelei, s. a. r. LAKATOS-BAKÓ Melinda, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, 2003, 10–11.

22 A Wesselényi-címerben levő szírénalakra céloz.

23 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 730. *Alázatossággal jó édes Anyámnak...5.* (3–5v.)

24 Adósságairól Rettegi György is említést tesz. RETTEGI György, *Emlékezetre méltó dolgok 1718–1784*, bev., jegyz. JAKÓ Zsigmond, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979, 201.

25 TORDAI Sámuel, *E' világnak embereitől megszabadítatott, és már az Isten' ortzájának szemlélésében gyönyörködő Lelki vitéz. Néhai Méltóságos R.Sz.B. Gróf Teleki Ádám úr ő Nagysága...* Kendi Lóna MDCCLXX Szent Iván havának tizedik napján. Ráday Könyvtár 3345/5 (számozatlan oldalak). A beszéd Teleki Pált az elhunyt gyermekek sorában említi.

de Susánna és Pál élnek s nevedeknek
A kikben szüléi nagyon ditsekednek

A búcsúztató tehát két életben maradt gyermekkel számol. Zsuzsánna Korda György felesége lett;²⁶ fia, Pál egyes források szerint anyja halálakor megszakitotta kapcsolatát apjával és Magyarországra költözött. Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati lelkész prédikációjában „Kegyess atyja méltatlanságán Annnyával együtt kesergő Magyar országára kibujdosott Teleki Pál”-ról beszél²⁷. (Teleki Ádám egy ideig reménykedett fia hazatérésében.)

Wesselényi Zsuzsánnának mint a kollégium patrónusa feleségének érdemeit a kolozsvári református kollégium diáksága terjedelmes versben részletezte.

Toroczkai Klára (1721–1753)²⁸

Teleki Ádám és Toroczkai Klára 1740. jan. 12-én kötött házasságot Gyéresszentkirályon. Úgy tűnik, Teleki Ádám még Wesselényi Zsuzsánna életében írogatni kezdte a *billet doux*-kat a Kolozsvárra be-beránduló, egyébként valamilyen torockószentgyörgyi Toroczkai-kúriában nevelkedő Toroczkai Klárának.²⁹ (A Toroczkai családnak Kolozsvárt is volt háza, pontosabban kispalotája.) Azt is mondhatjuk, hogy Teleki Ádám egyre problematikusabbá váló első házasságában vigasztalást gróf Toroczkai Kláránál talált, és első közös gyermekük, Klára 1740-ben meg is született. A leánykát anyai nagyanyja nevelte, leánya halála után sem akarta az apának „odaadni”.

Székel László mint az osztályperekben anyagilag hátrányt szenvedő rokon írja a következőket: „A szegénj Grofné is [értsd Toroczkai Klára – E.E.] utoljára Felesem ellen machinálódott volt egyszer, meljéről aláb. Ezen groffnénak Klára nevü leánját mint Únokáját születésétől fogva a szegénj Napóm tartatván, mikor a szegénj

26 Terjedelmes verses búcsúztatóval állít emléket később ifjú Korda Györgynek, egyszersmind a kihalt Korda családnak Gyöngyössi János. Vö. Gyöngyössi János, *Marcellus; idején el-hervadt reménységnek fia: avagy néhai méltóságos groff Korda György úr-finak emlékezetére írott versek...* 1796 = Gyöngyössi János magyar verseinek második darabja, Pest, Kilián testvérek, 1803, 390–497. Lásd erről KESZEG Anna, „Betsébb értz az arany rozsdá-fészek vasnál.” *A rendiség retorikája Gyöngyössi János Korda György felett mondott halottbúcsúztatójában*, Sic Itur ad Astra, 2009, 99–116.

27 SZENTGYÖRGYI Sámuel, *Wesselényi Zsuzsánna felett Utolsó hajlékában való bététele alkalmatosságával 1739. Szent György hav. 28. Quart. Széch. 4616 ma: M 170.617.7*

28 A név sokféle változata közül egységesen a Toroczkai névalakot használjuk a továbbiakban (az idézeteket kivéve).

29 A családnak több lakóháza is volt a településen.

grófné meg hólr³⁰, a koporsóba való be tételre mi minjnjában oda mentünk vólt; a leányt el akarván akkoris venni a Gralis ur, de a szegény napóm nem adta, mint nagj anja, anjival is inkább, hogj az édes Anja halálos ágjába lelkire kötötte volt (...).³¹

Volt ezek szerint (verseiben meg sem jelenített) apai gondja Teleki Ádámnak Önéletírásában Székely László arról is beszámol, hogy a gróf (akivel második felesége, Toroczkai Zsuzsánna révén ő is rokonságba került),³² felelőtlenül bánt vagyonával, családjá helyzetét komolyan veszélyeztette, és nem volt embere az ügyintézésnek:

Gralis groff Teleki Ádám Ur nyúghatatlan, és nil agendo occupatissimus Ember lévén, azt tselekedte. Tartván mint második feleségét Feleségem testvérét Tóróttzkai Klára aszszonyt, igen Dali termetű, szép aszszonyt, a ki különösen szerette sokáig Feleségemet, s maga volt nagyjobb munkás egjbe kelésűnkbe, és a ki Engemet különösön szeretett, és férjével, mint tsudálatos természetű Emberrel, adóssága s egyéb miatt szörnjö baja lévén, többire tanátsommal kívánt élni, és az Generalis Katonává való léte, Compániák állíttatása, sok adósságot rakott fel, egj Desán nevű embertől Bétsbe, e miatt Udvartol kemélnj parantsolat jött a Generalis erőssen meg szorittatott és már született Ádám és Klára nevű Gjermekeinek nagj kárókra p(rae)judiciosus contractusra lépett, az szegénj grofné hozzám jővén Alamorra, sirva panaszt is, s kérötte, hogj mit tsinálljon ugy irtam contradictiot, retractiot, az Groffnénak, mellyel Károlyvárra ment, s azután Szebenbe, s azzal fordították meg és el az nagj kárt, mégis soha a jó Generalis ur nékem ezt bizony megnem köszönte, nem hogj szolgálni kívánt volna. Söt oldaloslag elég boszszusággal illetett.³³

A Teleki Ádám által bécsi időzésével, hadseregállító ambíciójából következő költekezésével begyűjtött adósságoknak következményeit a család anyagi helyzetére Biró Vencel is tárgyalta, aki a fiát szerető, féltő, mindhalálig nevelő anya, Vay Kata szempontjából elemezte a generális pályafutását. A családi levelezésből vonható le az a következtetés, hogy fia választottjai közül csak Wesselényi Zsuzsánna volt kedvére való. Teleki Ádám bécsi temporizálása, önként vállalt külországi kato-

30 Toroczkai Zsigmondné, Teleki Eszter 1778-ban hunyt el.

31 SZÉKELY László *Önéletírása*, Kézirat, OSZK Kézirattár, Ms 4312, 715–716.

32 Székely László első felesége Bánffy Kata, a második Toroczkai Zsuzsánna volt.

33 SZÉKELY László *Önéletírása*, Kézirat, OSZK Kézirattár, Ms 4312, 715–716.

náskodása el is idegeníthette férjétől Toroczkai Klárát; a viszony jóvátételére tett kísérletnek tűnik az alábbi verses üzenet:

Ezerhétszáz ötven kettő esztendőbe
 Februarius Honak hatod nap telibe
 Irtam levelemet beteges helyyembe
 Kolosvarnak Farkas uttza szegeletbe
 Ki irta levelét Teleki Ádámnak
 Hivják *három gyermek*³⁴ édes jó Attyának
 Vad ketske tzimmerét oltalmazó Mársnak
 Mind végig Bellona hivséges tagjának.

Titulus: Az én édes kedves vad feleségemnek
 Ha ki meg unt engem, mégis hiv szivemnek
 Adassék levelem proba jegyesemnek
 Tiszta hiv jo szivvel, Claram kebelemnek.³⁵

A vers a második házasság kátyúba jutásáról szól tehát alig egy évvel Toroczkai Klára halála előtt, amelynek bekövetkeztét részletesen leírja maga a megözvegyült generális Teleki Sándornak címzett levelében: „N.B. 26 July csőtörtőkön estve kezdett szegény feleségem rosszul lenni. Születtetett Szent Mihály napján 1721 vettem el feleségül in an. 1740 12 Jan. Isten vette el az egekben magához 27 aug. virradolag negy orakor K Lonai gyászos hazamnal.”³⁶

Teleki Toroczkai Klárára, II. feleségére emlékezik családi feljegyzésében is, amelynek címet is ad: *Lugubris Metamorphosis*:

Anno 1753 27dik July péntek napon az édes kedves feleségemet lelte ki az hideg magam távul létiben 28 ejusdem Szebeni utambol Szamos ujjvarrol jöttem a K. Lonai Malmomban, a' hova is az édes Feleségem le jűvén Asztalhoz ült de nem ett, hanem fell kelvén ebédttől magának Ágyat vettetvén egy kevesset alút, és akkorsem láttatott annyira rosszul³⁷ lenni, mivel édes

34 Vastag tollal javítva ebből: két jó gyermek.

35 A kendilónai gróf Teleki család anyaga a Kolozsvári Állami Levéltárban: Fond Teleki de Luna 438. 190 doboz (Verses kéziratok, 3.)

36 Teleki I. Ádám levelei, Budapest, Ráday Gyűjtemény, C/64.

37 A rosszul szó utólagos beszúrás.

Ádámom akkór ált el[sőre láb]ra s annak nagyón őrrült, hanem onnét fell
jővén a' Malomtól estve felé le betegedett és e mai napig is mind az Ágyat
nyomja 32. napja betegségének ab 27 July számlálva die 23 aug³⁸

Toroczkai Klára 1753-ban hunyt el. Az őt elsirató verseket tudomásunk szerint férje nem adta ki nyomtatott formában, és a meglevő verskézirat tanúsága szerint nem is abban a senkit sem sértő formában írta meg, amely a halotti versek műfajára általában jellemző volt: nehezen fogadta el halálát, felesége rokonságát hibáztatta a kialakult helyzetért. Más kifejezésformában pedig az együtt eltöltött csaknem másfél évtized boldogtalanságáért feleségét is okolja – azért, hogy kevés gyermeket szült:

Tizennegyedfél tölt véle szám esztendő
Mellyekben sok miatt történt gyászos idő
Kedvetlen mostoha vélem veszekedő
Kevés nap is mult el - - többire volt meddő.³⁹

Itt jegyezzük meg, hogy a kendilónai személyközi viszonyokat bizonyára ismerő Verestói Görgy, a temetési prédikációra felkért püspök harmonikus együttlét emlékképét festve a gyászoló gyülekezet megríkatására számíthatott, amikor az elhunyt nevében érzelmes búcsúmonológót iktatott szövegébe:

Oh hogy nem láthatom jó Atyámfiat!
Oh hogy kedves Aszszony Anyádnak szavait
Nem hallom. Fájjalom könyv-hullatásait
És rajtam téjendő sűrű siralmait.⁴⁰

Ez a szerepvers kevésbé számol anyós és meny feszültségektől nem mentes viszonyával – de az bizonyára nem is tartozott a családon kívüli világra. Vagy inkább a közvélemény pozitív befolyásolásának szándékáról van szó, id. Teleki Ádámnak felesége betegségét és halálát újra meg újra elbeszélő, már-már mentetegető emlékezései inkább ezt valószínűsítik.

38 Kolozsvár Állami Levéltár Kendilónai Teleki család anyaga. Teleki levelek 438. 191. doboz 356.

39 Kolozsvár, Egyetemi könyvtár, Ms. 729

40 VERESTÓI, *i. m.*, 75.

Brezovici Horváth Zsuzsánna (házasságkötés: 1753 után, 1764 előtt)

Id. Teleki Ádám idős korában sem óhajtotta az özvegyemberek kenyerét enni. Harmadik felesége Brezovici Horváth Zsuzsánna; őt 1761-es, Vay Katának ajánlott névnapi köszöntőjében igaz édes társának nevezi, de mintha tapintatlan iróniával ki is szerkesztené (a testi kapcsolattól való elzárkózása miatt?):

Igaz édes társam alázatosságát
Ajánlja hívességgel holtig leányságát
Groff WAY KATÁnak szentelte lányságát
Szentelte? 's többiti mindenben sokságát.⁴¹

Az ő nevében is búcsúzik elhunyt anyjától Teleki Ádám, amikor gyászversében „mostani társam”-ról szól. Rettegi György szerint Teleki Ádám számára ez rangon aluli házasság, de nem csodálkozik rajta, úgy véli, az ő rendjéből (értsd a főnemességéből) senki nem ment volna hozzá. Az indokot nem részletezi.⁴²

Mária Terézia császár, király

A királynőnek kíván a kedvében járni id. Teleki Ádám, amikor sereget szerel fel és felajánlja – saját vezényletével – a császári hadsereg számára. Tehát nem sokkal házasságkötésük, 1740 után magára hagyja második feleségét. A második asszony, Toroczka Klára búcsúztatójában egy pesti evangélikus lelkész említi Teleki Ádám udvari kegyeleminstálását:

Valának sok bajos dolgai férjének
Mellyek nagy sebeket hogy szíven ejtének
Nem ada nyugalmat addig elméjinek
Míg Bétsben nem vivé nagy terhét igyének.

Ez azonban Teleki Ádám önéletírásában másként fest: tisztségkérésként és csak mellékesen, a gyanú eloszlatására tett kétségbeesett kísérletként (1744. június elejétől szeptember végéig járta az udvari kérelmezők bürokratikus labirintusait):

„Anno 1744 Die 9na Juius érkeztem bé Bécsben és szállottam a Landstraczban az Aranyos Angjalhoz.” Két nap múlva: „Délután Schömbroumban Felséges

⁴¹ Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 2991/444.

⁴² RETTEGI, *i. m.*, 200–201.

Asszonyunk kegjelmes kezeit meg csokoltam, és a Felséges Corregensnél audientian voltam.” (...) „Voltam Camerae Referendarius Fekete urammal” (...) „Kétszer voltam Rimanoczi urammal és Groff Bethlen Gábor urammal. Az után Schonbrunnban Felséges Király Aszszonyommal igen privatissima Audientiam volt (Doboka vármegye fő ispánsága iránt valo Solicitatiomat declaralva).”⁴³

A kiszólások, az ügyintézés lelkiismereti aspektusa szolidáris olvasót is feltételeznek. Bizonyára nem szívesen vállalta az alkukat, amelyek árán a Rákóczi-pártiság gyanúját elháríthatta magáról. Tény, hogy nem bízza a véletlenre a róla fennmaradó képet. Június 25-én jegyzi fel: „NB Sok Argumentumimat pennára nem tehetem, mellyeket itten keserves szívvel declaraltam.” „Minden particularitásokat pennara nem tehetek, de az egy Felseges Nehai Carolus Csaszar előtt tett absolutiomnak artatlansagan kívül soha is olyan szerentsém nem volt.”⁴⁴

A róla szóló gyászbeszéd tartalmait még meghatározhatta id. Teleki Ádám. Nem kell meglepődnünk azon, hogy azok sorában, akiktől búcsúzik, mert élete folyamán jelentősek voltak számára, előkelő hely illeti meg a császár-királynőt mint jötevőjét.

A kedvenc lány: Zsuzsanna

Éppen Teleki Ádám verséből rekonstruálhatjuk életkorát: apja köszöntőjében a gyermekek (Pál, Ádám) neve mellett Katáé még nem jelenik meg, a vers tehát valamikor az 1740-es évek közepén keletkezett. „Szívem rejtékében plántáltatott szép kints”-nek, „az lónai háznak ékes Nymphájának”, „liliumnak” nevezi a leánykát – s mulatságos hasonlattal él („te vagy kebelemben, házamon mint kilints”), sajnos, Zsuzsanna nem ért felnőttkort.

A makrancos Kata

Teleki Ádám Toroczkai Klárától született, Kata nevű leánya Rhédey Farkashoz ment feleségül. Apja a férjválasztással nem értett egyet; hogy a Rhédey család vagy a vőlegény (könnyműnek ítélt előélete) ellen volt kifogása, itt most kevésbé fontos. Mintha gyermekei felnőtté válásának gondolatával birkózott volna nehezen... Ekkoriban anyja, Vay Kata betegeskedett, ő pedig az özvegyi bánatból való kibontakozás állapotát kezdte élni. Kata a Lónához közeli Dobokára, a

43 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 993.

44 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (az Erdélyi Múzeum-Egyesület anyagából), Ms 1884. *Teleki id. Ádám naplója* (valószínű, hogy 1739-ből).

Rhédey-birtokra költözött. (Az írás szokását, a verses levelek és köszöntők írását következetesen gyakorló apja verses intelmekkel fordult feléje is.)

Megjegyezzük, hogy Teleki Ádám Kendilónán nevelkedő leánygyermekai között volt már Kata nevű; négyéves korában hunyt el (temetése: 1730. július 30-án). Nagyanyja, Vay Kata lelkifurdalással emlegeti, hogy nem törődtek vele kellőképpen.

A másik Kata nem sokkal nagyanyja elhunyt után már férjhez kívánkozott. Ez az „illetlen időzítés” is oka lehetett apja versbeli kedvetlenségének; a későbbiekben azonban a családi kötelékek értékét hangsúlyozza ismét; saját betegsége, de lánya távolléte, sőt gyöngélkedése is aggasztja (ekkorra már megszületett Kata fia, a kis Rhédey Ádám):

Beteges vóltodon nagyon is busulok
 Meg nem irod okát, fel sem is találok,
 Jövő Septembernek napiban számlálok
 Melly gondolatimban, azon meg is állok⁴⁵

Teleki Kata, Rhédey Farkasné, majd Alvinczy Gáborné gyászkönyvét 1810-ben a Református Kollégiumban nyomtatták ki: *Két halotti beszédek, és egy gyász-oszlopa, néhai grófszéki Teleki Kata ur asszony ő nagyságának, és kedves kised unokájának, Kis Rhédei gróf Rhédei Ádám urfinak utolsó tiszteletekre*, Kolosvárt, Nyomt a' Ref. Col. Betüivel, 1810. Az első szöveg Incze Sámuel, a kolozsvári református egyházközség első papja tollából származik: *Vérségi szeretet*; a második Szilágyi Sámueléből, aki „rendes Professor a kolozsvári Réformátum coll. köz. hist. Sidó görög és Római Literaturában”: *A tiszta asszony és elein földé létel* 1809. dec. 17., a harmadik címe pedig *Gyász oszlopa* – szerzője identitását K.B.S. szignó rejti.⁴⁶

Legényember mulatságai

Életére való egyik visszapillantásában id. Teleki Ádám különös figyelmet fordít személyi kapcsolatrendszere hölgyekkel való részeire. Drezdai, berlini udvaronc életéről is feljegyez emlékezetes mozzanatok. Verses önéletírásában, amelyet Biró

45 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 2991/445. (*Édes jó leányom, légy jó egészséggel...*) K. Lona, 1765. aug. 25.

46 A szerző talán Kövesdi Boér Sándor.

Vencel is vizsgált,⁴⁷ felidézi akadémiákra való kiutazása, majd a fejedelmi udvarokban való forgolódása idején kisasszonyokkal kapcsolatos hosszabb-rövidebb ügyeit is; megrendezett „szemben levését”, majd jegyességét egy magyarországi leányzóval (Galambosi Sárával), sőt a mátkaság végét:

Csak hamar Bényei Györgynek egy levelét
Vészem, mellyben írta, Sárám a' szerelmét
Lónjai Ferentznek attá, s mint Jegyesét
Tartya, változtatta töllem az elméjét.

Melyly dolog énnékem öröömre esett
Hogy ekként meg-váltam, 's szabaddá tetetett
Személyem, és attol szabadulást is vett
Mert bizony énnékem nem is igen tettzett.⁴⁸

Versbe szedi továbbá külföldi ártatlan időtöltéseit (s „hírbe keveredését”) öreg nyelvtanára kisasszony-lányaival. Versben és némi öniróniával részletezi táncos bravúrjait, sőt veszedelmesre forduló enyelgéseit egy férjes asszonnyal (Zichy Péterné Bercsényi Zsuzsannával), vagy egy előkelő táncospárjával, a „lutheránus Sinzendorff kisasszonnyal”⁴⁹ (mondhatni, magas rangú magyar vagy osztrák hölgyekkel).

Szülei iránti engedelmességét jelöli meg, mint annak az okát, miért nem vette feleségül a szerelmes természetű Sinzendorff kisasszonyt.⁵⁰

47 BIRÓ Vencel, *Teleki Ádám és Erős Ágost lengyel király* = B. V., *Képek Erdély múltjából*, Kolozsvár, Minerva, 1937, 65–75.

48 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Különgyűjtemények, Ms 1563, 51.

49 „Sinzendorff Kis Asszony ki volt Lutherána/jeles szép termetű éppen mint Diána/Hogj vélem gyakorta kedvére tántzolna/Mesterkedék miként kedvembe juthatna./[51 v.] Édes Anyja özvegy jó Asszony, és jeles,/Néki egy leánya volt ez kellemetes/Személyem annális lenni tekintetes/Kezdet, voltis végiglen szép emlékezetes./E' kegyes szollita gyakran a' Tántz körben/Hogj estem nékie nagjon szerelmében, /Ne útállam ötet, vegyem kebelemben./E' drága szív hamar megis betegedetett/Hogj személyem néki szerelmében esett/Doctor oda hivatván, tette feleletet/Tudgya mi az oka 's ki tette e' sebet./Titkonn a Nagj Asszony magához hivatott/Kért a' leányának ne tegyek több okot/betegsége, hanem jó resolutiót/Adjak, s' tégjek véle rendes házasságot./El menék leányához, véle-is beszéllek/Egjebet tsokoknál néki nemis adék/beszédemmel szive annak erőssödék,/ És semmi egyebet nem is resolválék.” Egyetemi Könyvtár Kolozsvár, Ms 1563, 51. Más, korabeli változat: Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 730, 6 v. (*Cantio elegans, Sive descriptio Vitae Humanae partim Correcta, 5-8). partim Composita, ab Adamo Comite Teleki de Szék, Trajecti ad Mosam ad Pagum bany penes Alt-Pilsen 1746 2ta Sbris*)

50 Uo.

Katonaként

Bizonyára anyja szemrehányó leveleinek is következménye az a komoran bibliás hangnem, amely az *Élete leírása*⁵¹ címet viselő költeményt jellemzi. A Meuse folyása mellett immár meg is élve a hadviselés tapasztalatait, 1746-ban id. Teleki Ádám bűnvalló imádságában, amelyet saját megfogalmazása szerint is részben szerkesztett, részben írt, az *ubi sunt* toposz asszonyokra vonatkozó részével talán saját ifjonti kalandjaitól is búcsút kíván venni:

Hol vagyon Juditha? Kegyes Catharina?
 Hová let bűneit száno Magdaléna?
 Eszther királyné mint egy egész Columna?
 Asszonyok és szűzek elmúltak magokba.

Ennyi sok szép szűzek és kegyes személyek,
 A világ Leánnyi, s azoknak seregek,
 Ell hultak és multak sok gyönyörűségek
 Válogatás nélkül a sírbe tétettek.⁵²

Végül a kérdés

Értelmiséginek tekinthető-e idős Teleki Ádám? Hazájabeli és külföldi stúdiumai nyomán sem volt hajlandósága a folyamatos tudományművelésre vagy önálló politikai-közéleti szereplésre, bár életmódja (könyvgyűjtés, újságolvasás, tudósok és tanuló ifjak támogatása, gazdálkodás) céltudatos és a közösséget is érintő viselkedést mutat. Íráshasználata méltó a figyelemre. A művészet mágikus szerepe érvényesül abban az írásszokásban, amely életét végigkíséri; prózát, verset, írásos jelet hagy, a legszemélyesebb módon értelmezi környezetét és rögzíti lélekállapotait.

Az írás mint hivatás kialakulása előtt másfélszáz esztendővel egy másféle literátusság jellemzi őt: a személyes kapcsolatok megélése és az írás képessége közötti kis távolság, a saját élményvilág jelentőségének mondhatni, modern tudata, a saját életút új meg új változatú elemzése. (Hasonlóan járt el Kazinczy alig fél

51 *Descriptio Vitae Humanae partim correcta, partim composita* ab Adamo Comiti Teleki de Szék Colonello, Trajecti ad Mosam in pago Boni Penes Alt Pilsen situato 1746 2da 8br. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, Ms 3604.

52 *Uo.*

évszázaddal később, de mindent el is követett írásművei szélesebb nyilvánosság elé juttatásáért.) Honnan ez az írókedv; és kikben jelölhető meg az író közönsége (van-e a kendilónai nemesi udvaron vagy az erdélyi keresztül-kasul sógorosodott magyar nemesi körön kívül ilyen)?

Milyen jövőre várt e magányos magyar szerzőre? Szerzőnek tekinthetjük-e, ha kéziratban maradt írásait tekintve nem számolhatunk kora nagyobb nyilvánosságával? Líraiságnak nevezhető-e a több alkalommal újakezdett, kiegészített verses életrajzi krónika, a 18. század erdélyi magyar nemességének szövegvilágához mérten is egyéni hangú írásmód: archaizálás ez vagy egy eltűnő félben levő versbeszéd szokásszerű használata?

Van-e itt valami más képlet is, mint az ünnepeket a családi hagyomány szerint verssel is ékesítő egyéni „időkedvesmulatás”? A Rádayakkal Pécelre és Pestre, a Telekiek közül főként Teleki Sándorral, id. Lászlóval Szebenre, Gernyeszegre, anyjával levelezve Kendilónára figyelő „rossz diák” életútja, strófa- és rímhasználata ugyan Amadé Lászlóéhoz is hasonlít, de nyelvezete a mostanában leginkább közköltészetnek nevezett terjedelmes szöveganyagból lehet számunkra inkább ismerős.

Autoriter édesanyja, háromszori házassága, leánygyermekai, kiterjedt családja egyéb nőtagjai, általában az ismeretségi körébe tartozó nők erőteljesen befolyásolták (írásaiban is megmutatkozó) személyiségképét. Verselése egyébként formai újításokra nem törekszik, könnyen folyó, sok képpel teljes, érzelmi töltete erős.⁵³ Költészete középpontjában saját élete áll: folyamatos reflektálás az életre mint örömnemek és megpróbáltatások sorára és kísérlet e „megpróbáltatások” korrekciójára is. Moralizálni talán anyjától, verselni ma sem tudjuk, kitől tanult. Életvitelének legfőbb nyilvánosságformáját édesanyjával való kapcsolatában jelölhetjük meg. Udvarlásainak, sőt házasságainak, apaságának története társadalmi és érzelmi kudarcok sokaságát is jelenti – de ez talán nem is tanulmányba: regénybe kívánkozik.

53 Id. Teleki Ádámról lásd még e tanulmány szerzőjétől: EGYED Emese, *Apák és fiúk a széki gróf Teleki családban = Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, szerk. BIRÓ Annamária, BOKA László, Nagyvárad–Budapest, Partium Kiadó–reciti, 2014, 79–95.